46315 ـ آیا عسل زکات دارد؟

سوال

آیا در عسل هم زکات واجب است؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

برخی از علما ـ از جمله امام احمد ـ قائل به این هستند که عسل زکات دارد. آنان به ادله‌ای استناد کرده‌اند، از جمله:

۱ـ ابن ماجه (۱۸۲۴) از عمرو بن شعیب از پدرش از پدربزرگش از عبدالله بن عمرو روایت کرده که پیامبر ﷺ از عسل یک دهم [آن را] به عنوان زکات گرفت». آلبانی در صحیح ابن ماجه می‌گوید: حسن صحیح است.

۲ـ از سلیمان بن موسی از ابی‌سیاره مُتَعی ـ رضی الله عنه ـ روایت است که گفت: گفتم ای رسول خدا، من زنبوران عسل دارم. فرمود: یک دهم آن را ادا کن گفتم: آن را برایم محافظت کن؛ پس از آن محافظت نمود. (یعنی از دره‌ای که زنبورها در آن لانه می‌ساختند و عسل تولید می‌کردند محافظت نما تا کسی به آن طمع نیاورد).

سندی در حاشیه‌ی ابن ماجه می‌گوید:

«در زوائد آمده است: ابن ابی حاتم از پدرش نقل کرده که گفت: سلیمان بن موسی ابوسیارة را ملاقات نکرده و این حدیث مرسل است. ترمذی در علل از بخاری نقل می‌کند که در پی این حدیث آن را مرسل دانسته و گفته است: سلیمان هیچ یک از صحابه را درک نکرده است.

۳ـ ابوداود (۱۶۰۰) از عمرو بن شعیب از پدرش از پدربزرگش نقل کرده که یکی از بنی متعان به نام هلال با یک دهم ثمر عسل زنبورهای خود به نزد رسول الله ﷺ آمد. وی پیش‌تر از پیامبر ﷺ خواسته بود دره‌ای به نام سَلَبه را برایش محافظت نماید و پیامبر ﷺ نیز از آن دره برای او محافظت نمود. هنگام خلافت عمر بن الخطاب ـ رضی الله عنه ـ سفیان بن وهب برای عمر نامه نوشت و از وی در این باره پرسش نمود. عمر به وی نوشت: اگر به تو نیز همان مقداری که به پیامبر ﷺ می‌داد ـ یعنی یک دهم ثمر عسل ـ را پرداخت کرد، سلبه‌اش را برایش نگهبانی کن، وگرنه این‌ها زنبورهایی هستند در پی باران، و هرکه بخواهد می‌تواند از عسلِ آن بخورد» آلبانی در صحیح ابی‌داود آن را حسن دانسته است.

همینطور از عمر بن عبدالعزیز ـ رحمه الله ـ روایت کرده‌اند که در آن زکات قائل بود، اما روایت صحیح‌تر از وی این است که برای آن قائل به زکات نبوده است.

از امام احمد پرسیدند: آیا شما قائل به زکات در عسل هستید؟ گفت: آری. نظرم این است که در عسل، یک دهم زکات است (یعنی یک دهم آن به عنوان زکات پرداخت می‌شود) زیرا عمر از آنان زکاتش را می‌گرفت. گفتند: برای آن [زکات می‌گرفت] که خودشان داوطلبانه می‌آوردند؟ گفت: نه، بلکه از آنان می‌گرفت.

نگا: المغنی (۴/ ۱۸۳، ۱۸۴).

اما نزد جمهور اهل علم از جمله مالک و شافعی، عسل زکات ندارد، و آثار وارده در این باره را ضعیف دانسته‌اند و درباره‌ی آن دسته از آثار که صحیح است گفته‌اند: این در برابر حمایت از آن بود، چنانکه در حدیث وارده از عمر ـ رضی الله عنه ـ آشکار است.

امام بخاری ـ رحمه الله ـ می‌گوید: باب آنکه در کِشتی که با باران و آب جاری آبیاری شود یک دهم زکات است و اینکه عمر بن عبدالعزیز در عسل زکاتی نمی‌دید.

حافظ ابن حجر در فتح الباری می‌گوید: ابن ابی شیبة و عبدالرزاق با سند صحیح از نافع، وابسته‌ی ابن عمر روایت کرده‌اند که گفت: عمر بن عبدالعزیز مرا به یمن فرستاد. خواستم از عسل آن‌ها یک دهمش را زکات بگیرم که مغیرة بن حکیم صنعانی گفت: در آن زکاتی نیست. به عمر بن عبدالعزیز در این باره نامه نوشتم. در پاسخ نوشت: او راست می‌گوید؛ زکات در برابر رضایت است. هیچ [زکاتی] ندارد.

از عمر بن عبدالعزیز روایتی بر خلاف روایت نخست نقل کرده‌اند که عبدالرزاق آن را روایت کرده، اما سند آن ضعیف است و سند روایت نخست قوی‌تر است. گویا امام بخاری در نام گذاری یکی از ابواب [چنانکه گذشت] به ضعیف بودن روایت در عسل یک دهم [آن زکات] است اشاره کرده باشد.

بخاری در تاریخ خود می‌گوید: درباره‌ی زکات عسل هیچ روایت صحیحی نیست.

ترمذی می‌گوید: در این باب هیچ روایت صحیحی نیست.

ضافعی می‌گوید: «حدیث در عسل یک دهم [آن زکات] است، ضعیف است».

ابن المُنذر می‌گوید: درباره‌ی [زکات] عسل، روایتی که ثابت باشد، یا اجماع، وجود ندارد؛ بنابراین در آن زکات نیست و این قول جمهور است.

و سخن عمر که اگر به تو نیز همان مقداری که به پیامبر ﷺ می‌داد یعنی یک دهم ثمر عسل را پرداخت کرد، سلبه‌اش را برایش نگهبانی کن دلیل بر این است که آنچه از هلال گرفته زکات نبوده، بلکه در برابر حمایت از عسل‌هایش بوده است.

ابن مفلح حنبلی در کتاب الفروع (۲/ ۴۴۸ـ ۴۵۰) می‌گوید: ادله‌ی کسانی که قائل به وجوب زکاتِ عسل هستند... سپس ضعف آن را بیان نموده و گفته است: کسی که در این [ادله] و جز آن تامل کند ضعف این مساله برایش آشکار می‌شود.

از شیخ ابن عثیمین ـ رحمه الله ـ پرسیدند: آیا عسل زکات دارد؟

پاسخ داد: صحیح این است که عسل زکات ندارد، زیرا چنین چیزی از پیامبر ﷺ وارد نشده و بلکه از عمر ـ رضی الله عنه ـ نقل شده که محل زنبورها[ی اشخاص] را محافظت می‌کرد و در برابر از آن‌ها یک دهم [عسل] را می‌گرفت. بنابراین زکات در عسل واجب نیست، اما اگر انسان خودش داوطلبانه آن را بدهد خوب است و چه بسا موجب بیشتر شدن محصول عسلش شود. اما اینکه بگوییم دادن زکات آن لازم است و با ترک آن گناهکار می‌شود، دلیلی ندارد.

فتاوی الزکاة (۸۷).

از کمیسیون دائم فتوا پرسیده شد: آیا عسل زکات دارد یا نه؟

پاسخ کمیسیون چنین بود: عسل زنبورِ عسل زکات ندارد، بلکه قیمت آن ـ در صورتی که برای فروش تولید شده باشد ـ در صورتی که به حد نصاب برسد و یک سال بر آن بگذرد، زکات دارد که یک چهلم (دو و نیم درصد) است.

فتاوی اللجنة الدائمة (۹/ ۲۲۶).